

Tarihi bir kentin değişimi: Erzurum kenti

Ömer ATABEYOĞLU, Hilal TURGUT*, Pervin YEŞİL, Hasan YILMAZ

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25240, Erzurum

Özet

Kentler yaşayan varlıklar olup doğar, zaman içerisinde gelişip büyür ve değişirler. Kentler bu süreç içerisinde sahip oldukları varlık, kültür ve karakterlerin bir kısmını korur, bir kısmını değiştirir ve bir kısmını da kaybederler. Erzurum kenti, kuruluşu çok eski tarihlere dayanan bir kent olup, doğal süreçlerin bir gereği olarak büyük bir değişim yaşamıştır. Üzerinde kurulan pek çok uygarlıktan etkilenen, izler ve miraslar barındıran kent, sonunda modernleşen ve kompleksleşen kent anlayışına yenilmiştir. Bu değişimin en büyük ve en çarpıcı örnekleri ise tarihsel nitelikli anıtlar, geleneksel konutlar ve mahallelerde görülmektedir. Tarihi kent çekirdeğinin geleneksel mahalle anlayışı, sokak yapısı, taş evleri ve kentsel donatılarından oluşan yapısının tahrip eden değişimler kültürel ve sosyal yapıyı da tahrip etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Erzurum kenti'nde zaman içerisinde yok olmuş, değişime uğramış ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kültürel mirasın değişimini gözler önüne sermek, bir yıl gibi kısa bir süreç içerisinde yıkımın ne kadar büyük boyutlara ulaştığını vurgulamaktır. Çalışmada Erzurum kenti I. ve III. derecede arkeolojik ve kentsel sit sınırları içerisinde ki geleneksel doku değişimleri ortaya konulmak amacı ile 1986 yılı imar planı altlık olarak alınmış ve 2006 ile 2007 yıllarında alan gezilerek ortaya çıkan 1 yıllık değişimler haritalanmıştır. Sonuç olarak tescilli evlerde herhangi bir yıkımın görülmeyeceği ancak, tescilli olmayan geleneksel evlerin %12'sinin yok olduğu görülmüştür. Mahalle ölçeğinde değerlendirme yapıldığında ise tarihi kent dokusunun yok olarak geleneksel mahalle anlayışının yeni imarlaşmalar ile düzeltilemez hale geldiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi kent, değişim, kent dokusu.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Hilal TURGUT. hilalturgut_25@hotmail.com; Tel: (442) 231 23 55.

Makale metni 23.10.2008 tarihinde dergiye ulaşmış, 07.01.2009 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.08.2009 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Transformation of a historical city: Erzurum city

Extended abstract

The city of Erzurum is an old settlement, which originates from very old dates and has experienced huge transformations resulting from natural processes. The city, which was affected largely by several civilisations founded on itself and shelters their traces and heritages even now, was finally beaten by an urbanisation understanding in which modernisation and complexity are dominant features. The best and the clearest examples of this transformation can be seen on the historical-featured monuments, traditional houses and in ancient neighbourhoods and sub-streets. These changes not only destroyed the structures of historical core of the city, which was composed of traditional neighbourhood understanding, street structure, stone houses, and urban equipment elements but also cultural and social structure. The aim of the study is to reveal the conditions of cultural heritages in Erzurum city, which were destroyed, transformed and faced to extinct in time by focusing how big the extents of devastation are even in a single year. In the study, development plan in 1986 was considered as base map in order to determine the changes in traditional urban tissue inside the boundaries of first and the third degree archaeological sit areas and urban sit areas and one-year changes between 2006 and 2007 were determined by field-surveying. It was found that the area whose present conditions were determined in 2006 was largely destroyed compared to development plan in 1986. In the evaluation conducted in 2006, there existed thirteen houses, which were in use and inventoried as strong enough; three houses, which were not in use but inventoried as strong enough; one house, which was partly destroyed and had inventory while all of twenty-one inventoried houses were fully destroyed. Among the traditional houses, which were not inventoried, twenty-two were determined to be in use and strong enough, seven were not in use but strong enough; sixteen were partly destroyed while thirty-three were fully destroyed. It was also determined that mosques, hamams (Turkish baths), cemeteries, tombs (kumbet), medreseh, fortress and fountains survive, and the number of garden walls reduced only to four. In 2007, field survey was repeated and the counts were updated. Found data were processed on the development plan again. According to the findings, there

exist thirteen houses in use and inventoried as strong; three houses not in use but inventoried as strong; and one partly destroyed and inventoried. Among the traditional houses which are not inventoried, twenty – one were found to be in use and strong; six not in use but strong enough; eleven partly destroyed while thirty one were determined to be fully demolished. It was determined again that mosques, hamams (Turkish baths), cemeteries, tombs (kumbet), medreseh, fortress and fountains survive, and the number of garden walls reduced only to four. Consequently, it was found that there was no devastation on the inventoried traditional houses while twelve percent of those not inventoried were fully destroyed. The reason for not changing the number and use conditions of the inventoried houses in this period is that these houses are under absolute conservation status and therefore, they cannot be demolished, changed, and attached with new structures. However, the same conditions are not valid for the houses, which are not inventoried. They can be deliberately demolished, some new structures can be attached with them, and they are not carefully maintained. Huge concrete buildings are constructed in the place of the demolished traditional houses, which were deliberately demolished and destroyed. When considered the historical core of the city of Erzurum on neighbourhood scale, it was found that historical urban tissue and the understanding of traditional neighbourhood disappeared because of new constructions. These losses in the city are unfortunates of many newly developing cities. In avoidance of this fate, the biggest responsibility is taken by local administrations. Planning maps should be prepared in details. At this stage, economic and social development policies of the city should also be considered. Reconstructions should be avoided in historical urban tissue as possible. Another crucial care is the record of historical urban tissue in inventories. However, these recorded data should be preserved not only on the scales of buildings but also include historical urban core, streets and sub-streets with some features such as topography. In the determination of the conservation states, buildings should not be evaluated individually but in combination with urban tissue important to perform interdisciplinary works in the preservation of historical urban core.

Keywords: Historical city, transformation, urban tissue.

Giriş

Aşırı nüfus artışı ve göçler paralelinde plansız ve denetimsiz olarak ortaya çıkan çarpık kentleşme olgusu, kentin kuşatılmasına, merkezde var olan dokunun zedelenmesine, tarihi, kültürel ve doğal değerlerin yok olmasına neden olmaktadır. Çarpık kentleşmenin yarattığı bu sorunlar, tüm ülke ekonomisini ve toplumsal barışı olumsuz yönde etkilemektedir (Kuter, 2007). Tarihsel, mimari, arkeolojik ve anıtsal değerleri ile bütünlük gösteren bir veya birkaç sokaktan oluşan dokular tarihi çevrelerdir (Çelik, 2004). Tarihsel-Kültürel miras; geçmişle gelecek arasında bağ kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih derinliği ve bilinci yaratan, kuşaklar arası iletişimi sağlayabilen; yenilenemez, sınırlı kaynak niteliği olan yerlerdir. Bu değerlerin yok olması, toplumlar arasındaki bağı, iletişimi ve dayanışmayı zayıflatmakta, giderek kimlik bunalımı ya da bir yere ait olmama duygusu gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Kiper, 2006).

Kentler; geçmişin yatay gelişen, kendine has ilkelere sahip ferah, ulaşılabilir, özgün ve kültürel kent anlayışına karşın günümüzde, yüksek yapılı dar alanlara sıkışmış pek çok problemle boğuşan yoğun kitleli mekanlar haline dönüşmüşlerdir.

Tüm kentler bir tarihe sahiptirler. Yüzyıllar boyunca şekillenerek günümüze gelmişlerdir. Fakat kentel büyüme ve farklılaşmadan dolayı kentsel kimliğini koruyamayan şehirler orijinalliklerinden uzaklaşmıştır. Şehir otoriteleri sorumluluk bilinci ile tarihi fiziksel dokunun korunmasında etkili olmalıdır (Delgadillo, 2003). Kentler kültür mirasımızdır. Yaşandıkça inşa edilir ve inşa edildikçe sosyalleşir (Zukin, 1994). Tarihi kentler ve binalar kentsel gelişimin giderek şahsiyetsizleştiği bir çağda bir kentin öbür kentten farklı oluşumuyla hemen ayırt edilir. Eski binaları olmayan bir kentte yeterince şahsiyetde yoktur. Şahsiyet yoksunluğu yeni oluşan kentlerin sorunudur (Shaukland, 1996).

Tarihi kentlerin kültürel faydaları olduğu kadar turizme olumlu katkıları ile kente ekonomik fayda da sağlarlar. Bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır (Echtner ve Ritchie, 1993; Mansfield,

1992; Bramwell ve Rawding, 1996; Jansson, 2003; Lugue-Martinez vd., 2005)

Günümüz gelişen kentleri; son zamanlarda koruma amaçlı imar planları yapılmaksızın, çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir ve bu değişimin sonucu olarak kültürel dokuda onarılamaz hasarlara yol açılmıştır. Bu sorun; Türkiye’de gelişmekte olan kentlerin karşılaştığı önemli problemlerden birisi olması ve çözümsel yaklaşımın çoğu kentte yakalanamaması sebebi ile ele alınmalıdır. Bu çalışmada da; bu hızlı değişim sürecine dikkat çekilmeye çalışılmış ve bu kentsel soruna model olabileceği düşünülen Erzurum Kenti tarihi kent çekirdeğindeki dramatik değişim hızı, fiziksel değişim haritalar ile ortaya konulmuştur.

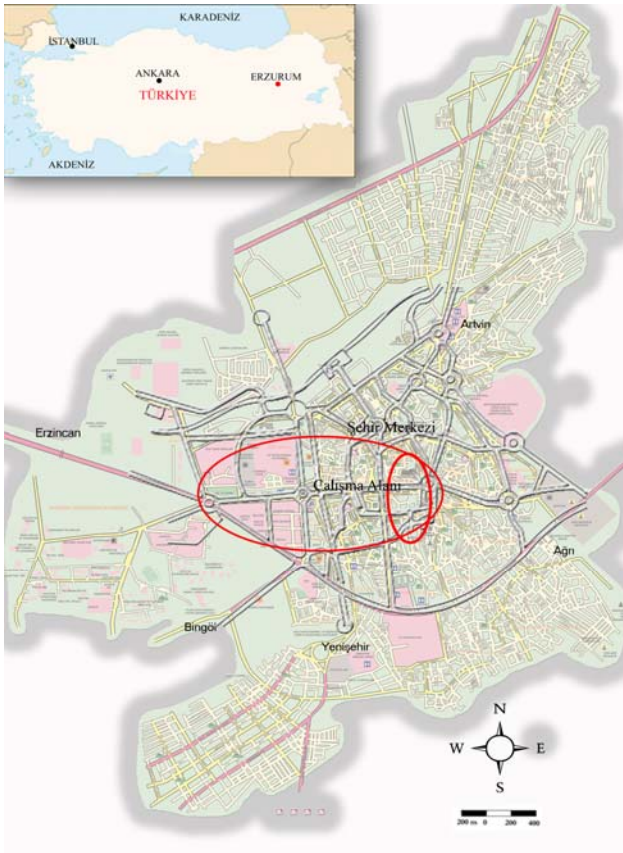
Hazırlanan bu çalışma, gelişip değişen ve ‘Tarihi Kentler Birliği’nin de üyesi olan Erzurum kentinin zaman içerisindeki yolculuğuna tanıklık edip, diğer tarihi kentlerin de kaçınılmaz olarak karşılaşacağı benzer durumlarda, sonucun ne olabileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Materyal

Erzurum kenti Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğusunda 25.066 km² büyüklüğü ile 40° 15’ ve 42° 35’ doğu boylamlarıyla 40° 57’ ve 39° 10’ kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (Şekil 1). Yaklaşık 70 yıllık gözlem sonuçlarına göre, ilde en soğuk ay ortalaması, -8.6 °C, en sıcak ay ortalaması 19.6 °C, en düşük sıcaklık ocak -36 °C ve en yüksek sıcaklık ise, temmuz 35 °C olarak ölçülmüştür. Yıllık yağış miktarı 453 mm. olup, kar yağışlı gün sayısı 50 ve kar örtüsünün yerde kalış süresi ise 114 gün kadardır. (Anonim, 2007).

Yaklaşık 400 bin üzeri kent nüfusuna sahip olan ilde ana geçim kaynağı tarım sektörü olmasına rağmen oldukça yüksek bir rakımda kurulan kentte (1959 rakım) kış turizmin hızla gelişmesi, turizm sektörünün ön plana çıkmasına etken olmuştur. 2011 yılı Universiade kış olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapacak olan kent hızlı bir değişim sürecine girmiş ve bu değişim kent perspektifine önemli katkılar sağlamıştır. Kış

turizminin yanı sıra kentte sağlık turizmi ve kongre turizmi de önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil 1. Çalışma alanının konumu

Çalışmanın materyalini Erzurum Kentsel Sit Alanı içerisine giren tüm tarihi anıtlar, sivil mimarlık örnekleri ve sosyal yapılar oluşturmaktadır. Bu alan aynı zamanda tarihi kent çekirdeğinin oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada; Erzurum Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 17.12.1993 gün ve 601 sayılı kararı ile onaylı 1. ve 3. derece arkeolojik ve kentsel sit sınırları içerisinde, 6.8.1986 tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı altlık olarak kullanılmış ve 2006-2007 yıllarında yerinde yapılan gözlem ve incelemelerle harita yeniden güncellenmiştir.

Bu haritaların karşılaştırılmaları ile yıllara göre meydana gelen değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın yönteminde 1986 tarihli imar planı temel alınmıştır. Bu imar planları üzerinden bir yıl içerisindeki değişimin bile ne denli büyük olduğunu ortaya koyabilmek adına 2006 ve 2007 yıllarına ait kentsel doku haritaları oluşturulmuştur. Bu çalışmalarda; arazi kullanımı, sokak dokusu, yol aksı, yapıların mevcut durumu ve kullanılabilirliği, haritalara işlenerek farklı renk skalaları ile gösterilmiştir. 2006 ve 2007 yıllarına ait kentsel dokuyu ortaya koyulan haritalar, alanda imar planları ile bizzat gezilmek ve mevcut harita güncelleştirilmek sureti ile gerçekleştirilmiştir. Kaynakların elde edilmesinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Müdürlüğü, İnternet, Turizm Envanterleri ve bölge sakinleri ile birebir gerçekleştirilen görüşmelerden faydalanılmıştır. Haritaların oluşturulmasında ‘Photoshop 8.0’ programı kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışma alanını oluşturan Erzurum Tarihi kent merkezi çeşitli koruma statüleri ile korunmaktadır. Tarihi dokuyu korumak, yaşatmak ve gelecek nesillere bırakmak ancak onlara devlet tarafından belirli statüler kazandırılması ile sağlanabilmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen kentin tarihi dokusu Kentsel sit olarak ilan edilmiş, bu alan içerisindeki tarihi yapıların yoğun olduğu kısım ayrıca 3. Derece Arkeolojik sit olarak tesbit edilmiş, Kale ve çevresi ise 1. Derece Arkeolojik sit olarak koruma altına alınmıştır.

27 Temmuz 2004 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5226 sayılı Kanun, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre; “koruma amaçlı imar planı”; Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını içerecek şekilde hazırlanan, planlama kararları, tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama

imar planlarının gerektirdiği ölçekteki planlar olarak tanımlanmıştır (Anonim, 2004).

Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun arkeolojik sitlerin koruma ve kullanma koşullarına ilişkin olarak 1999 yılında aldığı 658 nolu ilke kararına göre; "Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşullarına ilişkin 14.7.1998 gün ve 594 sayılı ilke kararı uygulamada çıkan sorunlar, mevzuatla çelişen hususlar ve Danıştay 6. Dairesinin 11.11.1997 gün ve 1996/3313 esas, 1997/4875 sayılı kararı gözönüne alınarak aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir"denilmektedir.

Buna göre; Kentsel Arkeolojik Sitler arkeolojik sitlerle, 2863 sayılı Yasanın 6. maddesinde tanımlanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarını içeren ve aynı yasa maddesi gereği korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğu alanlar olarak tanımlanmaktadır (Özden, 2006).

1. Derece arkeolojik sit alanı; Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlarıdır. Çalışma alanımızda iç kale 1. Derece arkeolojik sit alanıdır. Bu alanda halen kazı çalışmaları devam etmektedir. Sekiz burçtan oluşan surlar ile çevrili alan içerisinde çeşme, mescit, saat kulesi yer almaktadır.

3. Derece arkeolojik sit; koruma-kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verebilecek arkeolojik alanlardır. Çalışma alanımız şekil 1'de görüldüğü gibi, sosyal yapılar ve sivil mimari yapıları kapsamaktadır. Alanımız Kale, Çifte Minareli Medrese ve Ulucami çevrelerini kapsayan geniş bir alanı içermektedir. Kentsel sit alanı; kentsel ve yöresel nitelikleri, mimari ve sanat tarihi açısından gösterdikleri fiziksel özellikleri ve bu özellikleri ile oluşan çevrenin dönemin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapılanmasına, yaşam biçimini yansıtarak bir arada bulunduran ve bu açılarından doku bütünlüğü gösteren alanlardır. Bu sit alanı, çalışma alanımızın en geniş sınırlarını oluşturarak diğer tüm koruma alanlarını kapsamaktadır. Bu alan 1., 3., dereceden arkeolojik sit alanları ile birlikte üç mahalleyi içerisine almaktadır.

Çalışma alanı içerisinde yer alan ve sivil mimarlık örnekleri grubunda bulunan evler 4 farklı formda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; günümüze kadar kullanılarak varlığını sürdürebilmiş, halen kullanılmakta olan evler (a), günümüzde varlığını sürdüren ancak kullanıcıları tarafından terk edilmiş, şu an yaşama alanı olarak kullanılmayan boş bırakılmış evler (b), varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş ancak kullanıcıları tarafından yaşanmayan, bakım ve onarım görmemiş, tahrip olmuş evler (c) ve duvarları yıkılmış, temel izleri olan kalıntı niteliğindeki evler (d)'dir. (Şekil 2).

Çalışmada öncelikle 1986 tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı orijinal haliyle korunmuş ve harita üzerine arazi kullanımı, sokak dokusu, yol aksı, yapıların mevcut durumu ve kullanılabilirliği işlenmiş, bu işlem sırasında farklı renk skalaları kullanılmıştır (Şekil 3, Tablo 1).

2006 yılı tespitleri ile mevcut durumu ortaya koyulmuş olan alanın; büyük oranda tahrip olduğu görülmüştür. 2006 yılına ilişkin yapılan değerlendirmede; 13 adet kullanılan ve sağlam tescilli ev, 3 adet kullanılmayan ve sağlam tescilli ev, 1 adet tahrip görmüş tescilli ev bulunmakta, 21 adet tescilli evin ise tamamen yıkıldığı görülmektedir.

Tescilli olmayan geleneksel evlerin ise 22 tanesi kullanılan ve sağlam, 7 tanesi kullanılmayan ve sağlam, 16 tanesi tahrip görmüş nitelikte olup 33 tanesinin ise tamamen yıkıldığı tesbit edilmiştir. Cami, hamam, mezar, kümbet, medrese, kale ve çeşmelerin varlığını koruduğu, bahçe duvarlarının azaldığı, sadece 4 adet duvar kaldığı belirlenmiştir.

2007 yılında alan tekrar dolaşarak sayımlar yenilenmiş ve İmar Planı üzerine tekrar güncel durum işlenmiştir (Şekil 4, Tablo 2). Harita ve tablo 2'ye göre 13 adet kullanılan ve sağlam tescilli ev, 3 adet kullanılmayan ve sağlam tescilli ev, 1 adet tahrip görmüş tescilli ev bulunduğu görülmektedir.

Tescilli olmayan geleneksel evlerin ise 21 tanesi kullanılan ve sağlam, 6 tanesi kullanılmayan ve

a) Kullanılan ve sağlam ev örneği

b) Kullanılmayan ve sağlam ev örneği

c) Tahrip olmuş ev örneği

d) Yıkılmış ev örneği

Şekil 2. Mevcut yapı formları (Orijinal)

sağlam, 11 tanesi tahrip görmüş nitelikte olup 31 tanesinin ise tamamen yıkıldığı tesbit edilmiştir. Cami, hamam, mezar, kümbet, medrese, kale ve çeşmelerin varlığını koruduğu, bahçe duvarlarının yine 4 adet olduğu görülmektedir.

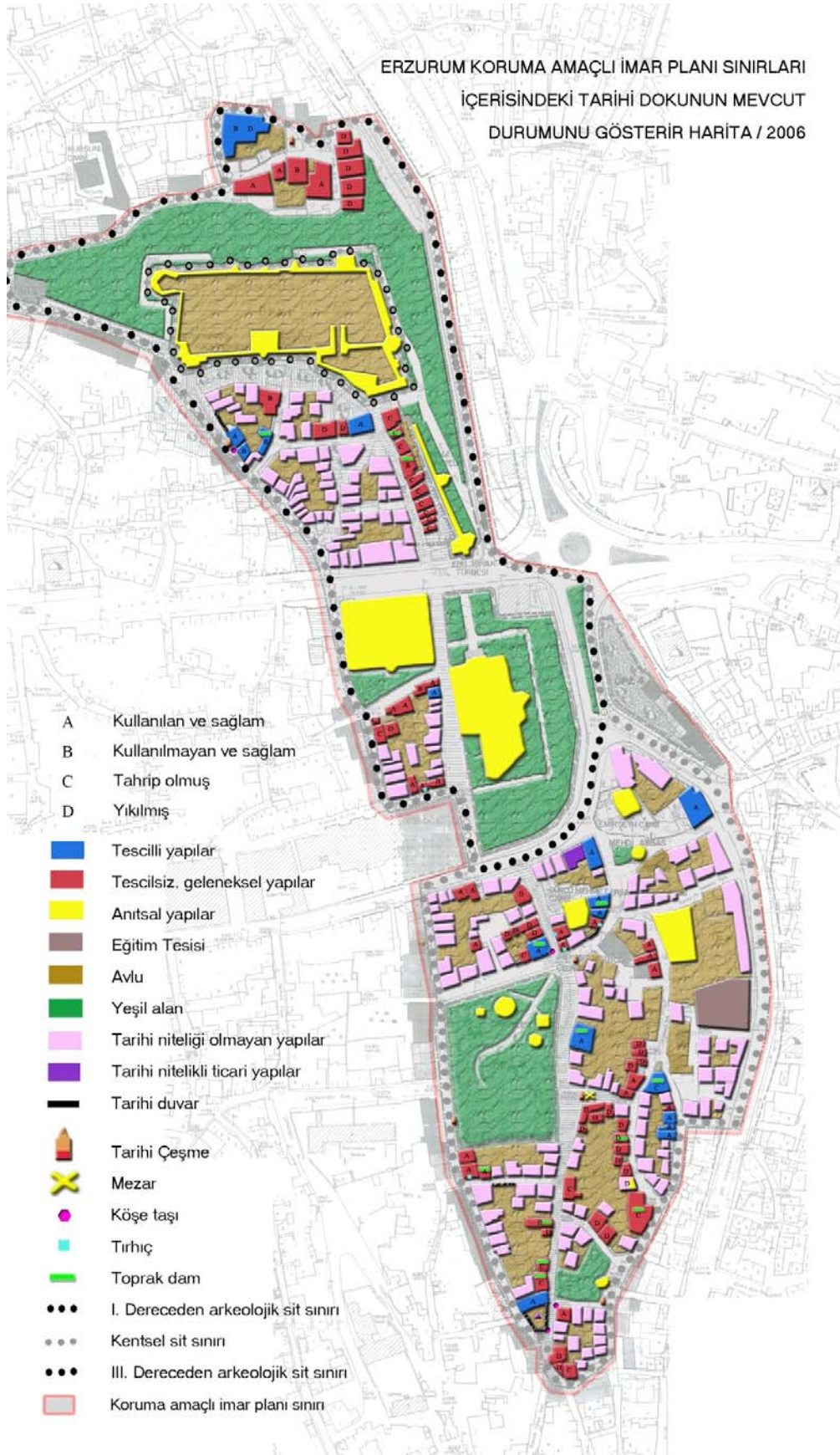
Sonuç

Yukarıdaki tabloların birlikte analizinden elde edilen sonuçlara göre; Erzurum kenti tarihi çekirdeğindeki tüm yapıların yıllara göre durumu incelendiğinde; 2006 ve 2007 yılları arasında tescilli olmayan geleneksel yapılarda büyük bir azalma olduğu tespit edilmiştir (Şekil 5). Geleneksel yapıların, herhangi bir koruma statüsü taşınamaması ve kullanımının tamamen kullanıcı-

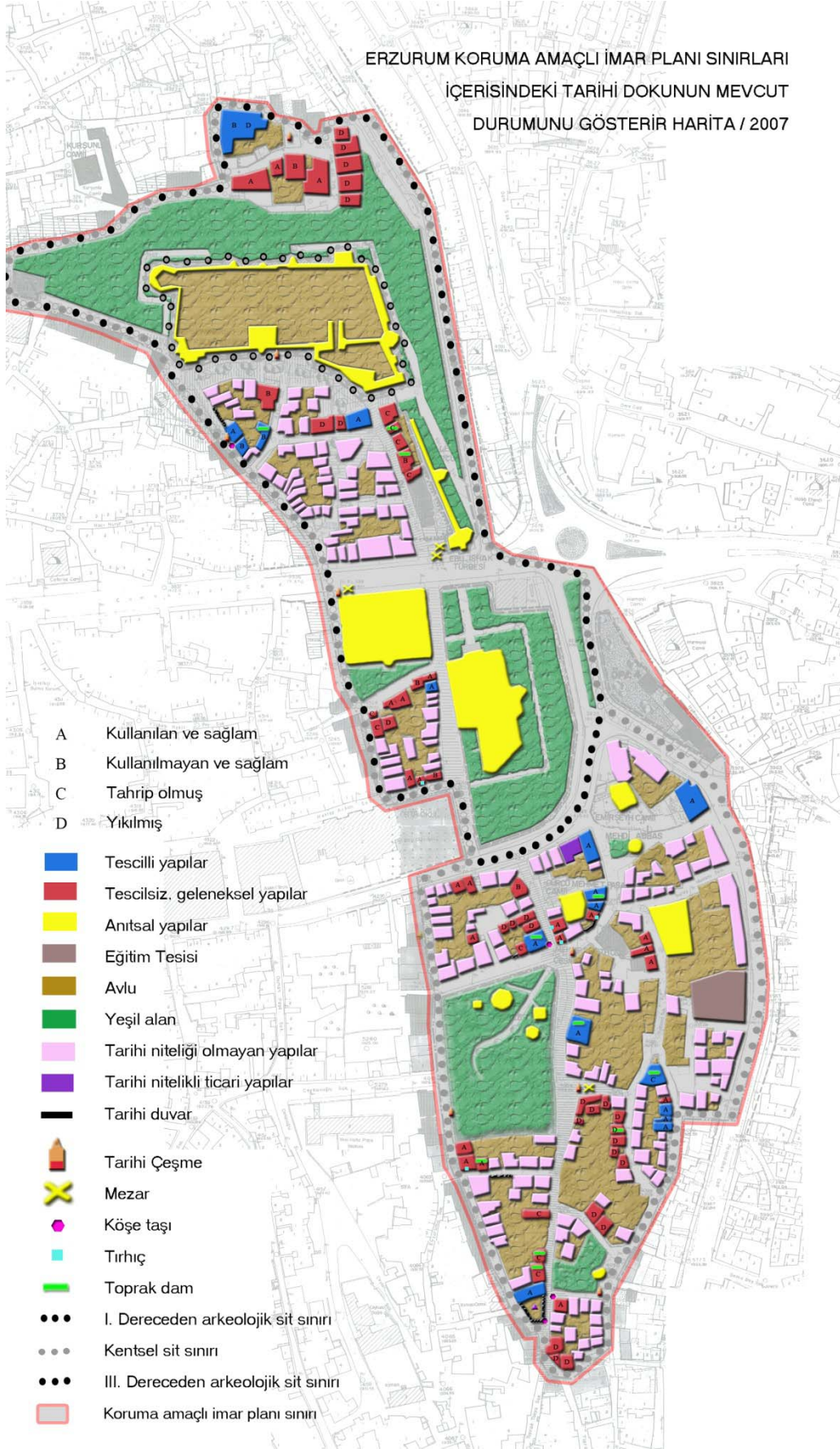
sına ait olması bu sonucun ortaya çıkmasındaki en büyük nedendir.

Çalışma süresince çalışma alanındaki geleneksel konut kullanıcıları ile yapılan birebir sözlü görüşmelerden, kullanıcıların bu konutların tarihi niteliğini göz ardı ederek, tesciline ve korunmasına izin vermedikleri ve bir an önce yıkılarak yerine toplu konut inşa edilmesi amacını güttükleri görülmüştür. Bahçe duvarlarının yıkılması ve bunun beraberinde geleneksel sokak dokusunun ortadan kalkması gözlemlenen önemli değişimlerden birisidir.

Yine tablolardan elde edilen analiz sonuçlarına göre, tescilli olan ve olmayan geleneksel konutların

Şekil 3. 2006 tarihli mevcut durum analiz haritası

Şekil 4. 2007 tarihli mevcut durum analiz haritası

Tablo 1. 2006 yılında Erzurum kentsel sit alanı mevcut durum envanteri

Koruma Statüleri			Tescilli				Geleneksel				Kentsel Alan Kullanımları					Kentsel Donatılar		
			A	B	C	D	A	B	C	D	Cami	Hamam	Mezar	Kümbet	Medrese	Kale	Çeşme	Bahçe Duvarı
Kentsel Sit	3. Derece Arkeolojik Sit	1. Derece Arkeolojik Sit									-	-	-	-	-	1	1	
		Diğerleri	3	3	-	-	8	5	11	8	1	-	3	1	-	-	3	1
	Diğerleri		10	-	1	-	14	2	5	25	2	1	1	6	1	-	4	3
Toplam			13	3	1	-	22	7	16	33	3	1	4	7	1	1	8	4

A: Kullanılan sağlam

B: Kullanılmayan sağlam

C: Tahrip görmüş

D: Tamamen yıkılmış

Tablo 2. 2007 yılında Erzurum kentsel sit alanı mevcut durum envanteri

Koruma Statüleri			Tescilli				Geleneksel				Kentsel Alan Kullanımları					Kentsel Donatılar		
			A	B	C	D	A	B	C	D	Cami	Hamam	Mezar	Kümbet	Medrese	Kale	Çeşme	Bahçe Duvarı
Kentsel Sit	3. Derece Arkeolojik Sit	1. Derece Arkeolojik Sit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
		Diğerleri	3	3	-	-	8	5	8	6	1	-	3	1	-	-	3	1
	Diğerleri		10	-	1	-	14	1	4	18	2	1	1	6	1	-	4	3
Toplam			13	3	1	-	21	6	11	31	3	1	4	7	1	1	8	4

A: Kullanılan sağlam

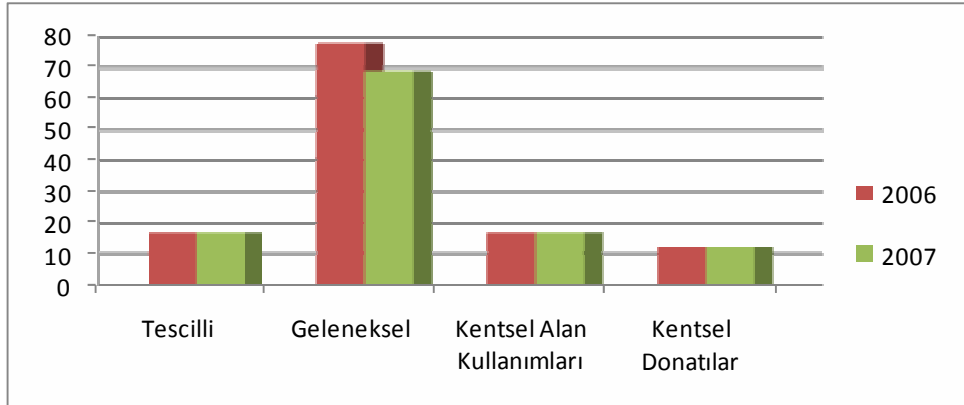
B: Kullanılmayan sağlam

C: Tahrip görmüş

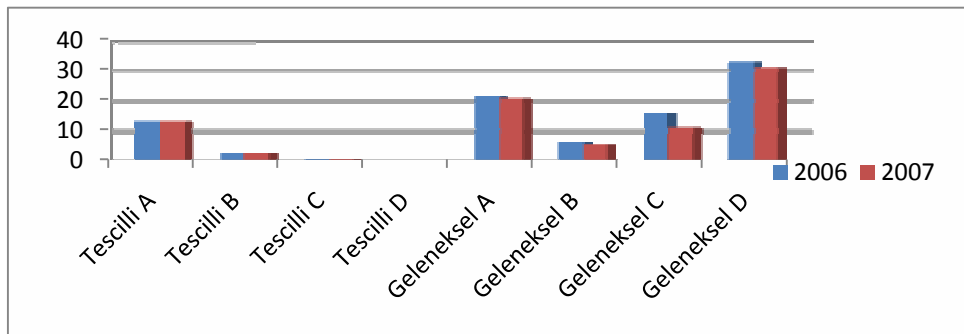
D: Tamamen yıkılmış

fiziki değişimi belirlenmiştir (Şekil 6). Bu sonuçlara göre koruma altında olan ve tescilli statüsündeki konutların hiçbir değişime uğramadığı, nitekim yine tescilli olmayan ve bu nedenle devlet tarafından korunmayan geleneksel yapıların hepsinin sayıca azaldıkları ve sağlamlık statülerinin değişerek tahrip olma veya yıkılma statülerine kaymalar olduğu tespit edilmiştir. 2006-2007 yılları arasında tescilli evlerde bir kayıp yaşanmazken, tescilli olmayan geleneksel evlerin %12'si yok olmuştur. Bu süreç içerisinde tescilli evlerin sayısında veya kullanım durumlarında bir değişimin olmamasının temel nedeni, yapının mutlak koruma altında olması nedeni ile kasten yıkılmaması, ek ve değişiklik yapılamaması sebebiyle yapıların devamlılığının sağlanıyor olmasıdır. Ancak tescilsiz yapılar hiçbir koruma statüsüne sahip olmamaları nedeniyle gerek kasten yıkımlar, gerek ek yapılar ve gerekse bakımsızlık nedeniyle elden çıkmaktadır. Kasti tahribatlar ve bakımsızlık nedeniyle yıkılan veya gözden çıkarılan yapıların yerine de tarihi dokuyla bağdaşmayan iri ve hantal

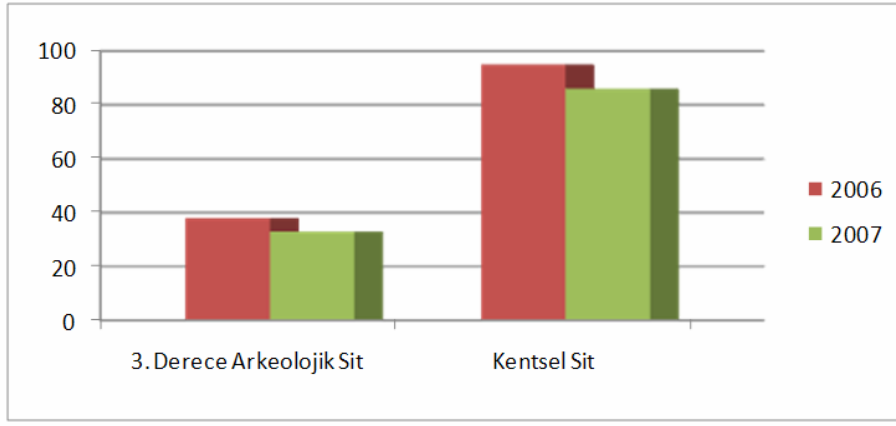
yapılar geçmektedir. Bunun sonucunda da geleneksel Türk kent ve mahalle anlayışı içerisindeki sokak komşuluğu ve mahalle kültürü yok olmuştur. Ayrıca kültürler arası çatışmalar, modern anlayışın geleneksel ve tarihi yapılaşma üzerindeki baskısı ve eziciliği kentsel karakteri önemli ölçüde zedeleyen bir hal almıştır. 3. Derece Arkeolojik Sit ve Kentsel Sit alanları içerisindeki tescilli ve tescilsiz geleneksel yapıların toplamının durumundaki değişim gözlemlendiğinde, yıllara göre sürekli bir azalış tespit edilmiştir. Ancak 3. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisindeki yapı yoğunluğunun daha az bir düşüşle devam etmesi buradaki korumanın daha etkili olduğu sonucunu doğurmuştur (Şekil 7). Bu sonuç da önemli bir farkındalıkla ve bu bölgelerdeki önemli kültürel mirasın bilincinde olarak ilan edilen koruma statülerinin işlerliğinin sağlanmasının halinde ne kadar etkili olabileceğinin bir göstergesidir. Ayrıca arkeolojik ve kentsel sit alanları içerisinde böylesi tahribatların ve köklü değişimlerin meydana geliyor olabilmesi de bir başka önemli noktadır.

Şekil 5. Erzurum kenti tarihi çekirdeğindeki tüm yapıların yıllara göre değişimi

Şekil 6. Tescilli ve tescilli olmayan geleneksel konutların fiziki değişimi

Şekil 7. Koruma alanlarında tescilli ve tescilsiz geleneksel yapıların yıllara göre değişim

Kentler içindekiler ile birlikte yaşarlar. Bu yaşam onların değişimi ile ortaya çıkmasına rağmen, bu değişim geçmişin yok edilmesi pahasına olmamalıdır. Erzurum kenti örneğinde gerçekleştirilen bu çalışma ile aslında Türkiye'nin ve hatta dünyanın pek çok kentinin karşı karşıya kaldığı bu hazin tablo özetlenmiştir. Bu tablo, acil önlemler alınmadığı takdirde kent tarihi çirkeğinin hızla tahrip olduğunu ve yok olma tehlikesi ile yüz yüze geldiğini gözler önüne sermektedir. Halbuki kentlerin yenilenmesi, modernleşmesi, günümüz anlayışına uygun olarak imar edilmesi elbette yapılması zorunlu eylemlerdir. Ancak bu eylemlerin tarihi mekanlar korunarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dünyanın pek çok kentinde olduğu gibi tarihi dokunun korunarak ve yapısı bozulmadan kullanılarak muhafaza edilmesi, kentin gelişim ve yapılaşma alanlarının tarihi doku dışında planlanması doğru bir yaklaşım olacaktır.

Kentlerin gelişim süreçleri içerisinde; kültürel kayıplar yaşanmadan modernleşmenin sağlanabilmesinde en önemli görev yerel yönetimlere düşmektedir. Yerel yönetimler planlama aşamasında kentin korunmasına ve yeniden tasarlanmasına yönelik tedbirleri almak zorundadırlar. Bunun için konusunda uzman şehir bölge planlamacılar, mimarlar, peyzaj mimarları, sanat tarihçileri, akademisyenler ve ilgili diğer meslek disiplinleri ile ortak çalışma platformları oluşturarak projelerin oluşturulması ve uygulanması aşamalarında denetlenmesi ve gerekli yaptırımların yürürlüğe konulması gerekmektedir.

Kentlerin korunmasında “kentsel doku” kavramı önem kazanmaktadır. Kentsel korumanın öncelikli hedefi, tarihsel değer olarak bakıldığında her biri aynı derecede önemli olmasa bile, bir araya geldiklerinde ait oldukları devire ilişkin özellikler ortaya koyan yapılar ve bunların birbiriyle olan mekansal ilişkilerinden doğan açık alanların oluşturduğu tüm bir dokuyu ön plana çıkarmaktır. Bu doku; çoğu zaman karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağıdır, bu ilişkilerin zaman içerisinde değişiminin ve toplumsal değerlerin fiziki çevreye yansımalarının sonucu şekillenmektedir. Kentsel doku yalnızca devrin aile yapısına, günlük yaşamına, nasıl kurgulandığına, mekan kullanım biçimlerine değil aynı zamanda doğa-insan ilişkisine, çevresel değerlere, yaygın olarak kullanılan malzemelere ve yapı teknolojisine ilişkin bir çok ipuçları vermektedir. Bu açıdan bakıldığında çoğunlukla anıtsal özellik gösteren dönemin üst yapısını ve onun değerlerini temsil eden tekil yapıların korunmasına karşılık, kentsel dokunun korunması, o dokuyu oluşturan toplumsal ilişkileri, üretim biçimleri ve gündelik yaşamı içeren kapsamlı bulguları korumayı amaçlamaktadır (Ulusoy, 1994). Çevre ve kültür gibi dünyanın tümünü ilgilendiren ve insanın süreç içerisinde kimliğini bulmasını sağlayan değerlerin önemi, mal can gibi doğrudan yaşanan anlık değerlerin öneminin yanında arka planda kalmakta soyutlanmaktadır (Aygen, 1996). Maalesef bu da yerel yönetimler başta olmak üzere yaşanan kültürel kayıpların göz ardı edilebilmesi için bir sebep olarak karşımıza çıkarılmaktadır.

Günümüz kentlerinin en çok gözden kaçan, oysa en önemli sorunlarından biri kentin kendine ait kimlik arayışı ve yoksunluğudur. Bu arayışın belirtileri büyük küçük her kentin gelişim süreci boyunca kendini göstermekte, ancak doğru algılanıp yönlendirilmediği için net bir tanıma ulaşmamaktadır. Bu nedenle kentsel kimlik konusunda duyarsız olan hemen her ülkede kimliksiz kentler başıboş biçimde ve sorunlarıyla birlikte büyümeye devam etmektedir (Demir 2006).

Sonuç olarak tarihi kent dokusunun korunmasında; halkın bilinçlenmesi için her yaş gurubuna hitap edecek eğitim platformları oluşturulmalıdır. Kentin ekonomik ve sosyal gelişme politikaları belirlenmeli, tarihi kent dokusunun korunmasına yönelik planlama çalışmaları yapılmalıdır. Bu planlama çalışmalarında amaç ve hedefler açık olarak tespit edilmeli tüm meslek disiplinlerinin ortak kararları dikkate alınarak hareket edilmelidir. Koruma çalışmalarında tarihi doku kullanıcıları başta olmak üzere tüm halkın katılımı sağlanmalıdır. Korunacak alan yapısal olarak tek tek ele alınma yerine bir bütün olarak algılanmalı ve değerlendirilmelidir. Sokak geleneksel dokusu ve topoğrafyası ile korunmaya çalışılmalıdır. Yeni işlev ve etkinlikler tarihi kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır. Konutların iyileştirilmesi korumanın temel hedeflerinden biri olmalıdır. Yeni binalar yapılması gerektiğinde veya eskileri uyarlanırken, mevcut mekansal oluşum saygı görmeli, özellikle ölçek ve parsel boyutuna dikkat edilmelidir. Çevreye uyumlu çağdaş öğeler yöreyi zenginleştirebileceğinden, yeni tasarımlar tarihi çekirdeğe zarar vermemesi koşulu ile engellenmemelidir. Kent veya bölge planlarının öngördüğü yeni otoyollar, tarihi kente veya kentsel alana sokulmamalı, fakat tarihi kente ulaşımı kolaylaştırılmalıdır. Koruma planı tarihi kent bölgeleri ile bütün şehir arasında uyumlu bir ilişki sağlamayı hedeflemelidir.

Koruma planı hangi binaların kesinlikle korunacağını, hangilerinin belirli koşullarda korunacağını

ve hangilerinin olağanüstü koşullarda feda edilebileceğini belirlemelidir. Herhangi bir müdahaleden önce alandaki mevcut durum ayrıntılı olarak belgelenmelidir. Koruma planı tarihi alanda yaşayanlarca desteklenmelidir (Anonim, 2008).

Kaynaklar

- Anonim, (2004). 5226 Sayılı kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu ile çeşitli kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanunun getirdiği değişiklikler. 27 Temmuz 2004 tarihli *Resmi Gazete*.
- Aygen, Z., (1996). Kentlerin tarihi dokusu korunmalı mıdır? *Kent ve Kültürü*, **8**, 43-63.
- Bramwell, B., Rawding, L., (1996). Tourism marketing images of industrial cities, *Annals of Tourism Research*, **23**, 1. 201-221.
- Bulut, S., (1997). *Damla damla Erzurum*, Kültür Yayınları, Erzurum.
- Çelik, D., (2004). Kentsel peyzaj tasarımı kapsamında tarihi çevre yenileme çalışmalarının peyzaj mimarlığı açısından araştırılması: Beypazarı örneği. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora tezi, Ankara.
- Delgadillo, V., (2003). Housing rehabilitation in mexico city's historical downtown. second international seminar on housing and urbanism, *National University of Mexico (UNAM)*, Mexico.
- Demir, C., (2006). Kentsel kimliği geliştirme sürecinde mekansal modern tasarımı ve kent plancılarının rolü planlama, *TBMMOB Yayınları*, **37**, 117-122, Ankara.
- Ectner ve Ritchie, (1991). The meaning and measurement of destination image, *Journal of Tourism Studies*, **2**, 571-576.
- Jansson, A., 2003. The negotiated city image: symbolic reproduction and change through urban consumption, *Urban Studies*, **40**, 3,463-479.
- Kiper, P., (2006). Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel-kültürel değerlerin korunması: Türkiye-Bodrum örneği. *Sosyal Araştırmalar Vakfı*: **9**, *Küreselleşme Dizisi*: **4**, 310, İstanbul.
- Lugue-Martinez, T., Barrio-Garcia, S., Ibane-Zapata Rodriguez Molina, M.A., (2007). *Modelling a city's image: The case of Granada*. *Cities*, **24**, 5, 335-352.
- Mansfield Y., (1992). From motivation to actual travel, *Annals of Tourism Research*, **19**, 399-419.
- Özden, Ö. E., (2006). 'Kentsel sit alanı' ilanı 'mutlak korunuyor' anlamına geliyor mu?. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* **21**, 4, 651-660.

- Shaukland, G., (1996). Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız, *Kent ve Kùltürü*, **8**, 23-37.
- Ulusoy, Z., (1995). Kentsel korumanın fiziksel ve toplumsal boyutları. *Kentsel korumada uygulama sorunları, yöntemler, teknikler ve araçlar, ikinci kentsel koruma, Yenileme ve Uygulamalar Kolo-kyumu*, MSÜ Matbaası, İstanbul.
- Zukin, S., (1994). The Cultures of Cities, *Subway Advertisement*, 313, New York.
- Anonim (2007), http://www.erkurum.gov.tr/_Erzurum/Web/Gozlem.aspx?sayfaNo=10
- Anonim (2008), <http://www.Restorasyonmerkezi.com/forum/uluslararası-mevzuat/744-washington-tuzugu-1987-tarihi-kentsel-al>.